

Voinovich Géza: Arany János életrajza. 1—3. köt. Bp., 1929, 1931, 1938. Magyar Tudományos Akadémia. 253, 416, 352 l., 4, 3, 5 mell.

A népi realizmusnak a lírában Petőfi, az epikában Arany legnagyobb művésze. Népünk jellemvonásait, lelki mélységeit a legmaradéktalanabban ők fejezték ki. Művészi és nemzeti hivatásuk elvi jelentőségű értékelését örök-érvényűen rajzolta meg Gyulai Pál. Amit Vörösmarty Toldy Ferencnek köszönhetett, azt a hivatást töltötte be Arany művészetének tudományos elismertetésében Gyulai. Az ő kritikái, majd klasszikus emlékbeszéde (1883) minden Arany-kutatás alapja. Az elvi értékelésnek ez a precíz határozottsága volt oka, hogy Arany életrajzára annak végső érettségéig, Voinovich könyvéig, oly sokáig kellett várunk. Eddig két életrajzát ismertük: Gyöngyösy kritikátlan „életiratót“ (1901) és Szinyei Ferenc kitűnő pályaképét (1909), melyben az adatok megbízhatósága versenyez az értékelés biztosságával. Aranyról még két könyv forrásjellegű: Ricdl gyönyörű esszéje, a költő belső „rajza“ (1887) és Dóczy Jenő *Arany Jánosa*, mely regényes „tanulmányokban“ az elbeszélő művészet eszközeivel állítja élénk a költőben az embert (1929).

Voinovich Géza könyve terjedelemben és tartalomban egyaránt legmonumentálisabb költői életrajzunk. Mesterének, Gyulainak művészi leleményét a modern kutatás lélekelmező műgondjával egyesíti. Gyulai *Vörösmartyja*, Papp Ferenc *Kemény Zs'gmondja* mellett a legklasztikusabb arckép, melyben az adatok költőről készült. Az adatok rendkívüli gazdagsága, a művészi finomságok kiaknázása szempontjából írójának is legérettebb gyümölcse. Arany korának a legapróbb részletekre kiterjedő vizsgálatában messze túlszárnyalja Voinovich eddigi életrajzeit: korkép szempontjából *Eöttyöst* (1904), az adatok teljessége és belső egységénél fogva *Madáchot* (1914). A múlt század nagy költői nemzedéke (Vörösmarty, Katona, Kemény, Petőfi, Arany, Gyulai) után Ady fellépéseig hanyatlóban volt a kiváló tehetségek kora. Akkori csodálatos kivirágzása irodalmunknak sem előtte, sem utána ilyen klasszikus gazdagságban többé nem jelentkezett. A „nagy nemzedék“ monografusai éppen e kor utolsó klasszikusának, Gyulainak tanítványai köréből kerültek ki: Ferenczi Zoltán *Petőfi*, Papp Ferenc *Kemény és Gyulai*, legújabban pedig Voinovich *Arany* életrajzával járultak hozzá e korszak irodalmi arcképének tudatosításához, színesítéséhez.

Arany életét adatról-adatra kísérni és kimutatni Voinovich könyvének rangoteg új megállapítását, megfigyelését, vagy apró adalékát, az óriási (több mint ezer lap) terjedelménél fogva sem lehetséges. Ezért csak legfontosabb érdekességeire hívjuk fel a figyelmet. A forma és a gondolat küzdelmét és végső összhangját (különösen a belső forma eredeti felfogását) mesteri módon mutatja be Arany művészetében. Amennyire beleéli magát Arany a múltba, annak egyes részleteibe, amennyire rekonstruálni tudta az eltűnt életek realis képét és jellemző sorsát (ezt a könyv több helyen is kidomborítja), olyan erudícióval merül el és alkotja újra Voinovich Arany életét, nyomról nyomra kísérve s a művekben mintegy az alkotás folyamatát tükrözve egy-egy lírai darab belső ökonomiájá-

tól a *Toldik*, a *Daliás idők* mondai rétegeződésén a *Csaba-töredékek* és a *Buda halála* kompozíciójáig. Könyvében Arany, az ember és a művész oly szoros kapcsolatban van egymással, hogy a kettőt nem lehet elválasztani: a költői helyzet mindig a körülményekből emelkedik művészi „stílussá” s az alkotások — és ez egyik legnagyobb érdeme — sohasem lesznek önmagukért valók, elszigetelték.

Találó jellemképeket rajzol egy-egy kisebb íróról, akik tárgyalása folyamán Arannyal valamilyen személyes kapcsolatba kerültek: többek között ilyenek Vahot, Vas Gereben, Nagy Ignác portréi. Ezeket csak a kevésbé jelentős íróról tartja fontosnak megrajzolni, kiknek alakja a köztudatban már feledésbe merülhetett. Külön kell megemlékezni stílusának kép- és hasonlat gazdagságáról, kifejezéseinek hajlékonyságáról és olykor Gyulaiéra emlékeztető tömör színességéről. Nem olyan törőlmetszetten zamatos, mint a Horváth Jánosé, de könnyedebb, költői kifejezésre alkalmasabb. Stílusa a legművészebb értekező prózák egyike. Sokszor a költői nyelv határait súrolja, numerozitálásában nem egyszer ritmikusan csendül ki; példa ütemes 12-esre: „keze elhidegül a király kezében“ (I. 201.). A hangulatkeltés művészetét az őszi hervadás színgazdagságával egy költőnk nem tudta olyan változatossággal felidézni, mint Arany. Ezt a hangulatkeltő stílusleleményt Voinovich is gyakran alkalmazza elemzése során. Milyen szemléletesen állítja elénk *Toldi estjének* borongó hangulatosságát már csak a tartalom fölvezetésével is (I. 201.). Ilyen, saját művészetére valló műhelytitkot eláruló sorok azok is, amikor Arany torzóinak pszichológiáját világítja meg: „nem ritka eset, hogy a hosszasan tengődő terv kihül, a kohó tüze kialszik a késlekedésben, mielőtt az érc formába ömlne: túlságosan lassú érlelés alatt elsorvad a kidolgozás ingere, ha munka közben is nem kecsgett a lehetőségek közt való szabad válogatásnak meglepetése, a képzelet játékának gyönyörűsége, mikor a szellem kidolgozás közben is alkot, s nem a gondolatban már kitaposott gyalogúton mendegél“ (II. 95.). Mennyi leleménnyel kapcsolja össze a külső eseményeket, milyen találó amikor a karlsbadi éveket leírja, az ugyancsak Karlsbadot járt Goethere emlékezni. Ez a gondolatársítás költői és találó hasonlatot von maga után: „Goethe is járt ide fürdőzni, dicsősége fényében; korosan is ép erőben járta a hegyeket kőfejtő kalapácsával, szívében késői szenvedély lángolt. Most egy megtört, koravén férfi jár itt, zöld felöltőben, magányos sétákon, egy-egy szál virágot tépve unokájának, búva az emberek elől, takarékosan élve, szerényen; — az idegenek ügyet sem vetettek rá, honfitársai közül is kevesen értékék, hogy ő a magyarok Goetheje“ (III. 228.). Ilyen írásművészettel készült a munka végefelé az a pár sor is, melyben a három *Toldinak* az emberi kor minden állomásán lélek-mozgató jelentőségéhez visz közelebb (III. 314.)

Finom tapintat érzik meg azon is, hogy hibáztató kritikával alig él Arany műveivel kapcsolatban, vagy ahol teszi, ott is igyekszik a más kifogásait alkalmazni, pl. *A nagyidai cigányok* szerkezeti fogyatékosságáról (II. 134.) vagy amikor a *Toldi szerelmének* két „fiúsítására” megjegyzi, hogy „bizony ismétlés“ (II. 298.) *A rab gólyáival* kapcsolatban a földhözköttött madár költői képékként való felhasználásánál meg lehetett volna még említeni Baudelaire *Albatroszát* (először ford Eendrődi Sándor, 1887., újabban Tóth Árpád, 1918.).

Teljesen igaza van abban, hogy Aranynál is „találhat újat minden kor, egyik epikai művészetét, másik balladait vagy líráját tarthatja magasabbra, a haladó évek szerint ugyanaz az olvasója más és más érzésben ismerhet

magára, más és más költeménynél nyugszik meg“ (III. 352.); valóban „alkotásai, mint a templomok, nyitva állanak mindenki előtt“ (III. 351.). Az új és végleges Arany-életrajz tökéletes és hű ábrázolása a legnagyobb magyar költőnek s egyúttal kitűnő bevezető tanulmány ahhoz az óhajtvá várt kritikai kiadáshoz, melynek keresztülviteléhez az erre a nagy célra egyedül hivatott szerzőnek még sok nyugodt alkotóévet kívánunk. *Zozocsa Sándor.*

Merényi Oszkár: Berzsenyi Dániel. (Somogy-Csurgói Könyvtár. 7.) Kaposvár, 1938. 240 l.

A Berzsenyi-kiadások után próbát tesz Merényi Oszkár Berzsenyi életrajzának új megírására is. Váczy János műve óta összefoglaló munka nem jelent meg költőnkéről, újabban — éppen Merényi fáradozása révén — előkerült új kéziratok, a kor ízlésére vonatkozó kutatások új eredményei, az életrajzi adatok gazdagodása, Berzsenyi költészetének újszerű megvilágításai szinte szükségessé tették az új életrajz megírását. Merényi a kiadványaiából ismert szeretettel és ambícióval merült el feladatában, stílusa a kritikai kiadás óta sokban megfigyelt, kutató lelkesedése viszont még lángolóbb: könyve tehát értékes gyarapodása a magyar irodalomtörténetnek.

Nagyon érdekes Berzsenyi magányszeretetének megvilágítása és annak kapcsolata poézisével. Tanulságos a németmintájú szerelmes verseknek és a klasszikus poézisnek a költő kettős lelkiségével való magyarázata. Úgyesen jelöli meg Berzsenyi klasszicitásának sajátos alapját is. Már itt a kórusszerűség hangsúlyozása kissé erőszakolt. Annál szerencsésebb Berzsenyi búcsúzásainak elemzése. A verselemzés azonban kényes feladat; nagyon könnyen túlzásba ragadja itt a minden szépséget megérteni akaró hév a magyarázót. Amikor szerzőnk pl. az „Isteni míved“ helyett a „Chironi lelked“ választását magyarázza, túlzásnak érezzük ezt az érvelést: „A mitológiai utalás mily más távlatba helyezi a kifejezést, s a mű helyett a ható erő, a lélek kiemelése mennyivel életteljesebbé formálja a költő mondanivalóját!“ A mindent megvilágítani törekvés nem egy felesleges hipotézist ihlet; így annak az elképzelését, hogy mit is gyűjthetett Berzsenyi a könyvtárába. Túlzottnak érzem az adatok vallomásával szemben azt is, amit szerzőnk Berzsenyiről, mint vezetőről mond. Berzsenyi elnémulását Németh László — szerintem — valószínűbben magyarázza; pedig az elkedvetlenedés megismétlődését Merényi is látja.

A versek keletkezésének időrendjére vonatkozó megállapításait itt revidálja a szerző; legfontosabb annak az elismerése, hogy ennek az egymásutának elképzelésében semmi pontos adatunk sincs. A bevallottan csak elképzelt sorrend azért sok érdekesen finom megfigyelést vet fel Berzsenyi költői műhelymunkájáról. Sajnos, kissé bőbeszédű Berzsenyi költészet általános alakító tényezőinek megállapításában. A legsikerültebb itt a költő líraiságának elemzése. Igaz, hogy a „rejtőzés és a megnyilatkozás“ finom mértékben való váltakozásáról meggyőzni nem tud. De a magasztás eszközeinek összeállításában sok finom megfigyést találunk. Halványabb Berzsenyi képzetének jellemzése. Annál érdekesebb a költő műhelyének bemutatása.

Az elemző művészet fejtegetései a legbővebben Berzsenyi költészetének tárgya körül sarjadnak. Néha itt is messzebb nyúl, mint szükséges; így amikor Berzsenyi világfelfogását a Wolff-féle bölcselettel kapcsolja egybe, nem vetvén

számot azzal, ami Baumeister könyvében a skolasztikával egyezik. De az emberfelfogás romantikus elemei sok, valóban megfontolandó megjegyzést vetnek fel. Berzsenyi nyelvéről is bőven van finom megfigyelése a szerzőnek, de a legtanulságosabb a belső formákról írt fejezete. Nem a jelzőkre és hasonlatokra gondolok, amelyeket talán túlságosan is Berzsenyi stíljében osillogtat szerzőnk prózája, hanem a versek belső hullámzásának megérettetésére. Ez a fejezet a könyvnek legértékesebb része.

Szorgalmas elmélyedés jellemzi Berzsenyi prózai műveinek elemzését is, különösen a Poétai Harmonisztikáét. Nagyon ügyesen olvastja itt az elmélet tanításai közé a költői gyakorlat példáit. A nemzetgazdasági prózának Balás-házy dolgozatával való egybekapcsolása is újszerű megvilágításnak válik forrásává.

Függelékül néhány ismeretlen Berzsenyi-töredéket közöl. A legérdekesebb ezek között az Antirecensio ismeretlen formája.

Nagy szorgalomnak és gondos elmélyedésnek eredménye ez a szép életrajz. Ha van is benne valami kiforratlanság, ami miatt nem mondhatjuk mindent lezáró Berzsenyi-életrajznak, finomságai, új adatai életrajzirodalmunk becses gyarapodásává teszik.

Karsó Géza.

Varju János: A szombatosok költészete. Budapest, 1937. 80 l.

Nagy érdeklődéssel vettem kezembe az értekezést, annál is inkább, mivel egyik szakfolyóiratunk nagy elismeréssel hangoztatta róla, hogy „a függelékben igen nagy felkészültséggel és mintaszerűen lajstromba szedi a kezdősorok betűrendjében az eddig ismert 61 szombatos énekeskönyvben, imakönyvben, fordításgyűjteményben, szertartáskönyvben található 197 szombatos verset, megjelölve az egyes darabok nótáját, változatát, előfordulási helyét, szerzőjére vonatkozó esetleges adatokat“. Szomorú meglepődéssel láttam azonban, hogy ez a sok elismerés olyantól ercd, aki maga sem ismeri a kérdést és így Varju János érdeméül emleget olyant, amit ő — ide vonatkozó forrásának nem egészen tiszteltetreméltó elhallgatásával új csoportosítás rendjében, de teljesen híven csak átvesz. Hiszen, ha valaki ismeri Varju Jánosnak ezt a főforrását, Thury Zsigmondnak A Szombatos-Kódexek Bibliográfiája c., 1912-ben megjelent művét, és tudja, hogy a szombatos kódexek egy része ma, az országosonkítás miatt, hozzáférhetetlen, elképzelhetetlennek kell tartania az összes kéziratok új átvizsgálását. Csakugyan, a kis dolgozat lapozgatása közben a figyelmes olvasó egyszeriben rájut arra, hogy értekezünk *legfeljebb* a budapesti nyilvános könyvtárak kóziranyagát nézte át, egyebekben híven követi Thury becses összeállítását. És ez ellen nem is emelhetnénk szót, ha a dolgozat őszintén bevallaná, hogy legnagyobb értéke, a versjegyzék nem is más, csak Thury összeállításának átcsoportosítása. Sehol egy szóval sem találunk többet, mint amit Thury közölt. Az egyes versekre tett megjegyzések is idézőjel nélkül való leközlései Thury megállapításainak. Még annyi fáradságot sem vett, hogy átszövegezze őket. Még nagyobb baj, hogy Harsányi Imre szerzősége véletlenül a „Gyarló embernek földön élete“ kezdetű ének fölébe jutott az utána következő helyett; hogy az „Isten törvénye szerint mai napunk“ kezdetű ének jegyzetébe belekeverte egy másik éneknek Thurynál található meghatározását (Istent lenni valaki tagadja); hogy a „Kegyes teremtőnek az mikor könyörgök“ kezdetű ének versfőiül is a Thurynál ezután következő ének versfőszövegét közli a „Ket fele

tokinch bús n" sor helyett. Egyébként annak, hogy mennyire Thuryt másolja legszembetűnőbb bizonyosága a „Nagy hálát adjunk az Atya Istennek“ kezdetű ének nyomtatott szövegére való hivatkozás, ahol a „ref. énekeskönyvek“ mögé helyezett 137. l. persze nem az 1592—1808. között megjelent énekeskönyvek lapszáma, hanem Thury könyvének, amelyet értekezőnk itt nem említ, a lapszáma!

Az értekezés értéke tehát Thury dolgozatának érdeme! Varju nem is viszi semmivel sem tovább a kutatást. Még annyi fáradságot sem vett magának, hogy pl. a Balassi—Rimai énekeskönyv Dézsi-féle kiadásának lapszámát idézné, azaz tudomásul venné, ahol a Thury-jelzete szövegkiadások óta újabbról is tudunk. Így aztán nem csodálkozhatunk azon sem, hogy nincs tudomásá egyes énekeknek a Thurnynál jelzettekén kívül megállapítható előfordulásáról. Nem veszi észre a rokonságát az „Adjunk hálát mindnyájan“ kezdetű éneknek Dávid Ferenc énekével (Thoroczkay ÉK. 428., Heltai-kiad. 228.); nem tud az „Adj békességet“ kezd. éneknek a Heltai-kiadásban való előfordulásáról; nem jelzi, hogy a „Csak hiúság“ töredék; nem említi a „Háborúsága“ kezdetű éneknek a Heltai-kiadású unit. Ék-ben való előkerületét; a „Hálát adunk neked, mindenható“ szereplését Thoroczkaynál; nem szól a „Jölehet nagy sokat szólunk“ rokonságáról a 42. psalmus fordításával; nem említi a „Magasztallak én Istenem“ Kuun- és Lipcei-kódexben megőrzött szövegét; a „Bánatos szívem tekints az égére“ Kuun-kódexben lévő szövegét; a „Mint kívánkozik a szarvas“ kezdetű előfordulását az unit. énekeskönyvekben hibásan jelzi; szóval magának, az értekező Varju Jánosnak a tudományos munkája semmi. Erthető, hogy nincs is dolgozatában semmi új forrásmegállapítás, semmi új szövegösszevetés.

Talán túlságosan szigorúnak tűnik fel ítéletünk, ha meggondoljuk, hogy doktori értekezésről van szó. De szükségesnek éreztük, hogy keményebb hangon szóljunk róla, egyrészt, mert elítélendőnek tartjuk a forrásával szemben elkövetett eljárását, másrészt elejét szeretnők venni annak, hogy az ilyesmi még doktori értekezésekben is megismétlődjék. Hiszen kénytelenek voltunk már egyszer rámutatni egy dissertációra, amely latin drámákról szólt, de a dolgozat szerzője még a XVIII. század nyomtatott latin szövegét sem tudta elolvasni. Egy másik pedig kéziratoss forrásra hivatkozott összeállításában, de csak meg-lévő nyomtatott összeállítást szedett új rendbe.

Az előttem lévő értekezés fejtegető szövegrésze egyébként elég értelmes összefoglalás; ezt el kell ismernem róla. *Alszeghy Zsolt.*

Magyar Írók Leveli. Összeállította: Fábíán István. Budapest, 1938. A Tanítás problémái 21. sz. — 410. l. 8°.

A gyűjtemény szerkesztője két célt tűzött maga elé: ismertetni a magyar levélírás történeti fejlődését a legelső magyar levéltől napjainkig. A kiválasztott szemelvények kapcsán a másik célt, az íróink magánéletébe való bepillantást óhajtotta elérni. A két szempont érvényesítése, anélkül, hogy egyik a másikat zavarja, nem volt könnyű. Fábíán gondos tájékozódással és biztos ízléssel tette túl magát e nehézségeken. De vajjon, minden olvasója így lesz-e ezzel a hatalmas anyaggal? A magyar levélírás stílustörténeti vizsgálatával irodalom-történetünk még adós! Fábíán gyűjteménye nem nélkülözi az elvi alapokat, de ezek kifejtésére is szükség van. S hogy a probléma fölmerül, ez Fábíán egyik érdeme.

Másik érdeme gyakorlati vonatkozású, amennyiben az iskola és a nagyközönség előtt ismertté tette ezt a sokszor csak nagy fáradsággal hozzáférhető anyagot. Az iskolában hasznos segédkönyv, a közönségnek pedig élvezetes olvasmány ez a gyűjtemény.

— *ry.*

A. Fr. Gombos: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium.* Tomus III. (O—Z). Budapestini, 1938. 1716—2671. l.

Gombos Albin forráskiadványának utolsó, harmadik kötete is megjelent. Ebben irodalomtörténeti érdekességű szövegek: a három Szt. István-legendá (5092, 94, 95), Szt. Imre (4972), Szt. László (5028) Szt. Gellért (4985), Szt. Erzsébet (4970, 4972) és B. Margit legendái (4322, 5042, 5043, 5044, 5045); Kézai krónikája, Szt. István intelmei, Zoerard és Kinga legendái, a tatárjárásról szóló Planetus és Versus. A közlésre való kiszemelésben és a közlés módjában ez a kötet is hű marad az előzőkhöz. A II. kötet ismertetése kapcsán említett sajátosságokhoz innen is kapcsolhatnánk néhányat, pl. a 4289—92. számok alatt csak felsorolja a magyar kódexek legendáit, minden forrásra való utalás nélkül; viszont az 5095. sz. alatt az Erdy-kódexnek ezt a Szt. István-legendáját, 5028. sz. alatt az itt említett Szt. László-legendát egyszerűen a közölt latin szöveg fordításai közt említi. Nem világos, hogy miért maradt el a 4968, 4969. és 4974. sz. alatt említett Erzsébet legendák közlése. Nehéz megérteni, hogy miért nem kapott helyet a Várad-i regestrom. De a nagy szolgálat mellett, amit Gombos e három kötet összeállításával a magyar történettudománynak tett, ezek az apróságok számba sem jöhetnek. Az kétségtelen, hogy az Árpád-kor történelmének forrásai nem is sejtett bőségben kerültek a magyar tudományosság elé; fontos az is, hogy végre egy mű hozza egybe-gyűjtve mindezt. A hatalmas kötetek hálára kell, hogy késztessenek mindenkit, aki a magyarság első félezer esztendejével foglalkozik. Egy emberélet szorgalma, kutató és értelmező munkája van e forráskiadványban; és azt sem szabad elfeledni, hogy e félezer év történetéhez senki sem nyúlhat e forráskiadvány megtekintése és meghallgatása nélkül. Illendő lenne, ha nemcsak nyilvános könyvtáraink, ahol e köteteket a szakembereken kívül sok érdeklődő is fellapozza, hanem középiskoláink tanári könyvtárai is megszereznék, hiszen nem nélkülözheti sem a történelem, sem a magyar irodalom tanára.

A. Zs.

Kölcsey Antónia naplója. Bevezetéssel kiadta Kozocsa Sándor. Budapest, 1938. Rózsavölgyi és Társa kiadása. 143 l.

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának a Kölcsey-család oklevéltárával való gyarapodása a XIX. századnak eddig ismeretlen írónőjét hozta a nyilvánosság elé: Kölcsey Antóniát. Tagadhatatlan, ma elsősorban azért érdekes, mert a nagy Kölcseynek volt unokahúga; benne Kölcsey életfelfogásának egy ragaszkodó női lélekben való tükröződését keresi az olvasó. De az irodalomtörténet a magyar biedermeiernek nagyon érdekes íróját közönte benne. Egész lelke, finom érzései, családdhoz ragaszkodása, eszménytisztelete, gyengéd érzelmessége, a természet szépségében való elméledő elmerülése, olvasmány-ihlete, hivatásfelfogása, de még stílusa is utolérhetetlen példaképe a múlt század harmincas éveiben élő „művelt leányzónak“. Nyelvének régies színe a mai olvasót észrevétlenül ragadja annak az életnek a világába, amelyben maga az egyszerű élet lefolyt; stílusának finomságkeresése hív tükre a finomkodó léleknek, axioma-

kultusza annak a szívnek, amely az életben az eligazodást olyan könnyű dolognak veszi. Maga a napló hivatásának felfogása is a kor szellemében leli magyarázatát. Annyira varázsa alá kényszeríti az embert, hogy alig is veszi észre az adatokat, amelyekkel Kőlcsey Ferenc vagy Wesselényi Miklós ismeretét egészíti ki: száz esztendő mélyéből a magyar életnek megkapóan friss levendulás illata árad a kis kötetből.

K. L.

P. Abrahám Ernő: Bárd Miklós. Az Orsz. Bethlen Gábor Szövetség kiadása. 1938. 77 l.

Abrahám Ernő, a poéta ad számot ebben a kis kötetben arról, hogy mit szeret Bárd Miklós költészetében. Nem elemző tanulmányt ír, csak önvallomásokot; ezért is tűzdeli telő a Bárd verseiből vett idézetekkel. A közelmúlt magyar költői között őt tartja a legmagyarabbnak és legférfiasabbnak, és azt szeretné, ha meg tudná nyitni szépségeinek élvezésére azoknak szeméit, akik még nem ismerik. Lelkes bemutatása bizonyára sok hívet fog szerezni Bárd költészetének.

H. M.

Angyal Dávid: Történeti Tanulmányok. Budapest, M. Tud. Akadémia. 1937. 555. l.

A legszebben író magyar történettudósnak néhány tanulmányát gyűjtötte kötetbe a M. Tud. Akadémia. Négy Széchenyiről szól, nyolc egy-egy történeti problémát, illetve történeti nagyságot boncol, a sort három nekrológ zárja.

Angyal Dávid tanulmányainak egyik értéke az a teljesség, amivel a kérdés adatanyagát egybegyűjti. A gondos és tájékozott kutatónak eredményes munkája ez; de a teljességen uralkodik a történeti kritika finomra edzett igazságérzéke, az a sajátos adottság, amely szinte intuitionak mondható. Ennek a történetírói lelkiességnek irodalmunkban talán a legjellemzőbb példája Angyal Dávidnak az az itt is közölt fejtegetése, amelyet a szegedi békéről írt. Másik értéke az a tulajdonság, hogy minden egyes problémát mindig valami egésznek teljességébe illesztve lát. Egy-egy történeti alak egyes életrajzi részlete Angyal Dávid szemében egyszeriben az egész élet folyamatának hullámfodraként jelentkeznek: látja gyökereit és látja továbbélését. Mai megnevezéssel szintetikus látásnak neveznők, de több, mint az, amit e szón érteni szoktak. Bethlen alakja pl. az egész magyar élet forgatagában jelenik meg előtte, de érezzük kora Európájának forrongását is mögötte. És a portré mégis Bethlen képmása, nem találunk egyetlen felesleges vonást vagy színfoltot sem, ami figyelmünket éppen az egyéniségről elvonná. Ez a sajátos szemlélet adja meg írásainak igazságát, ma így mondanók: elfogulatlanságát. Minden szava adatforrásból nő ki.

Harmadik értéke tudatosan egyszerűvé épített szerkezete. Világos gondolatmenetet követ az olvasó; szinte azt gondolja, maga az író is csak ezen juthatott el feladata megoldásához. Pedig ez a szerkezet már a gyűjtő és latolgotó történetíró belső megvilágító munkája után, a megírás művészi munkájának eredményeként jött létre.

Végül értéke a stílus művészete. A Gyulai-tanítvány gondossága jelentkezik itt, azé a tanítványé, aki magát az irodalom művészein nevelte tudatosan szepíróvá. Szeretik ma azt hangsúlyozni, hogy az irodalomtörténetírás véglegesen elkülönült a történetírástól. Angyal Dávid tanulmányai nemcsak azt igazolják, hogy az igazi történetíró a nemzet lelkének irodalmi megnyilatkozá-

sát nem veheti félre, hanem azt is, hogy meg kell benne lennie a művészi ízlés megértő és kifejező erejének is. Az olvasó különösen ezt az utóbbit élvezi Angyal írásaiban: a hajszálfinom megjegyzésekben, gazdag világirodalmi vonatkozásokban, világos és mégis mindig nemes fejtegetésekben. De a másik ízlés is lenyűgözi azt, aki kissé elmélyedve forgatja e tanulmányok lapjait. Csak arra a rövid nekrológra utalok, amelyben a baráti melegség Riedl alakját eleveníti fel.

És éppen e nekrológok figyelmeztetnek Angyal Dávidnak még egy vonására: arra a nemes lélekre, aki mindig szeretetet tárt azok elé, akiket emberi értékeknek érzett, aki mindig szívet adott annak, akinek szívét megbecsülnőnek ítélte. A tudós nagysága mellett így emelkedik e tanulmányokból eléink az emberi nagyság értéke is.

H. M.

Janus Pannonius költeményei Hegedüs István fordításában. Budapest, M. Tud. Akadémia kiadása. 1938. XVIII. és 238 lap.

Hegedüs István műfordító munkájának legbecselesebb termékei ezek a verses fordítások. Talán valami lelki rokonságot érzett a fordításra kizemelt humanistában, talán a nyelvi virtuozitás varázsa vonzotta: szívesen merült el Janus Pannonius tolmácsolásában. A kegyelet most egybegyűjtötte a szétszórta tan megjelent fordításokat; Huszti József tanulmánya Janus Pannoniusról viszont nagyon alkalmas arra, hogy a közönség figyelmét felhívja a magyar földnek leghíresebb latin poétájára.

Hegedüs István fordítását méltatni ennek az ismertetésnek keretében nehéz feladat lenne. Megelégszem tehát azzal, hogy egy-két kisebb darabját Berczeli A. Károly és Pálfi Márton újabban készült fordításával állítom párhuzamba.

Valla Lőrinc halálára.

Hegedüs fordítása:

Oly sok századot élhet a szarvas s annyit a holló;
Valla korán húnyt el: hol van az isten, ó mondd!

Berczelli fordítása:

Pár száz évig élének a szarvasok is, meg a hollók,
s Valla korán húnyt el; hol van az Isten, a bölcs!

Pálfi Márton fordítása:

Szarvas élél száz évig, a holló tán sose hal meg,
S Valla lehúnyta szemét. Hát van-e Gondviselés!

Galeottohoz.

Hegedüs fordítása:

Gyermekeket ki tanítsz a betűkro ma, jó Galeotto,
Több nyereséggel jár, festni haját ha tanítsz.

Berczelli fordítása:

Irni tanítod a gyermekeket, te derék Galeotto,
több aranyat kap, aki kozmetikára tanít.

Édesanyja halálára, a kezdő sorok.

Hegedüs fordítása:

Mit panaszoljak? ó hol lelek irt sajtó sebeimre?
Könnyáztatta az ágy, hol kiterítve anyám.
Gyászos e nap bár s az lesz, amíg csak élek, örökké,
Amde az emlékét védje a szent kegyelet,
Bárha a nap heve is tikkasztana Libya sikkján,
Vagy dermesztő fagy nyomna a Göncöl alatt...

Pálffi fordítása:

Sírjak-e? Hát van-e fájdalomra, lehetne-e gyógyír?
Hulljatok, oh könnyek, gyászolom édesanyám.
Oh ez a nap, míg életemet tengetve lélelem,
Mily szomorú ünnep lesz, de milyen keserű!
Vessen a végzet bár Lybiának lángfövenyére,
Éljek a Lycæon csillag alatt nyomorún...

Néhol talán valami feszességet érez az olvasó Hegedüs fordításában, de a hűség és a teljesség tagadhatatlan érdeme. K. L.

Károly Pál: A kerepesiúti temető nagy halottai. Pintér Jenő előszavával. Budapest, 1938. 208 l. A szerző kiadása.

A budapesti kerepesiúti temető 1849 tavaszán nyílt meg, azóta itt temették el a legtöbb nagy magyar halottat. Nevüket és sírjukat nemes kegyelettel, példás pontossággal, igen áttekinthetően veszi számba a szerző. Munkája derék irodalomtörténeti segédkönyv, méltó arra, hogy ne csak az ifjúság és a tanárok forgassák, hanem a nagyközönség műveltebb tagjai is. A magyar szellemi élet vezéregyéniségeinek emléke eleven erővel újul meg lapjain, sok meglepetéssel szolgál minden fejezete, elgondolkodhatunk a hír és dicsőség múlandóságán. Az élet dala mellett a halál elégiája. B. L.

Magyar irodalomtörténeti tárgyú értekezések a líu- és leánygimnáziumok 1937—38. évi értesítőiben.

A lefolyt tanévben a magyar közeletet az eucharisztikus kongresszus és Szent István halálának kilencszázéves fordulója foglalkoztatta; az évvégi értesítőekben a pedagógia mellett a legtöbb értekezés az eucharistia eszméjéről és Szent István királyról szól a legkülönbözőbb szempontokból. Elenyésző csekély számú a más tárgyú értekezés, így a magyar irodalomtörténeti is. Ez utóbbiak jórészt rövid megemlékezések nevezetesebb irodalmi évfordulókról.

Kölcsey Ferencről emlékezik — halála százéves fordulóján — *Balda Béla* *A százéves Kölcsey* címmel a budapesti VI. ker. áll. Kölcsey Ferenc-gimnázium értesítőjében. Másfél lapon, szorosabb forma nélkül jellemzi Kölcseyt mint embert, költőt, kritikust és szónokot. Újat nem mond; bevezető mondata („Egy felszemű költő portréja jelenik meg előttünk száz esztendő távlatából“) nem igen alkalmas a célzott ünnepi hangulat felkeltésére. — Ugyancsak Kölcsey halálának száz- és Kisfaludy Károly születésének százötvenéves fordulójára adott alkalmat *Czakó János: Kisfaludy Károly és Kölcsey Ferenc* című megemlékezésének megírására. (A csongrádi áll. Szent Imre-gimn. értesítője.) A rövid, háromlapos cikkben inkább egymás mellett jellemzi a szerző a két író, anélkül, hogy összehasonlítaná őket. Kisfaludy Károlyban kiemeli az író irodalomszervező törekvését, a nemzeti közvéleménynek irányítására, az egységes magyar társadalom megteremtésére célzó igyekezetét. Kölcseyben inkább a kritikust hangsúlyozza, ki szigorúságával — hogy divatos kifejezést használjunk — „embe-

rebb embert és magyarabb magyart“ akart e azért szállt szembe a tömeg ízlésével.

Tudományos szempontból szinte teljesen kimerítő kis monografia *Diósi Géza* irodalomtörténeti tanulmánya: *A százéves Etelka*. (A szegedi kegyesrendi Dugonics András-ginn. értesítőjében.) Részletesen szól Dugonics híres regényének keletkezéséről, kinyomatásának körülményeiről, fogadtatásáról. Úgy tartalmában, mint stílusában kiemeli a szegedi elemeket. Forrásaiban kimerítően foglalja közli Barclay Argenisének s Sajnovics Demonstrációjának hatásával. Az Etelka eredetiségét szerinte a magyar nép életerejének kidomborítása, az egykorú rendi nacionalizmus gondolatvilágának kifejezése, a magyar történeti és néphagyomány felhasználása, legfőképpen pedig kemény, eredeti nyelve adja. Bőven jellemzi az *Etelkát* még mint a „rendi barokkot kifejező magyar államregényt“. Részletesen szól korrajzáról, jellemzéséről, lélekábrázolásáról, stílusáról e még külsőségeiről is (címlap, mottó, képek). Felhasználja a teljes idevonatkozó irodalmat; a regénnyel kapcsolatos problémáknál ismerteti a felmerült véleményeket. Irodalomtörténeti érdekességül említi (jegyzetben) Dugonics eddig nem ismert adománycsülvő (magyar, latin, német) iskoladrámáját, melyet az író 1762-ben adatott elő a szegedi piarista iskolában. — A *Szózat* megírásának százéves fordulója alkalmából írta *Vajtai István Vörösmarty tanítása* című értekezését. (Megjelent a szegedi áll. Baros Gábor-gimnázium értesítőjében.) Vörösmarty a *Szózatot* 1836-ban írta, tehát a százéves forduló két évvel ezelőtt volt, de a cikk tulajdonképpen Vörösmartyval mint hazafias költővel és mint az emberiség költőjével foglalkozik. A mélyenjáró gondolatokban gazdag tanulmány rövid foglalata: Vörösmarty vetette fel a nagy művész döbbenetes erejével a legmélyebb emberi kérdéseket, melyekre hazafiúi töprengésein keresztül jutott el. Vörösmarty romantikája érzelemből és akaratból született s a multba a szebb jövőt álmodta bele. Hazafias lírájából a teremtő munka eszméje bontakozik ki. Túlnőtt minden pillanatnyi nemzeti szükségleten, jelszóhazafiságon. A *Gondolatok a könyvtárban* című költeményében eljut az örök emberi hivatás végső kérdéseire. Vörösmartynál az emberiség igazi tragédiája a testvérgyűlölet. A *Vén cigány* nem érthetetlen rapszódia, hanem a magyar lírai költészetnek talán a leglogikusabb, legzártabb költői próféciája. Az igaz hazafiság igaz emberszeretetre is nevel; a haza a legtermészetesebb kirepítő fészke az általános emberi értékeknek is.

Száz éve hangzott el Petőfi Sándor búcsúbeszéde az aszódi iskolától. Ez alkalommal emlékezik meg *Nagy Imre* igazgató Petőfiről a „*Búcsúbeszéd a századik évfordulóján*“ címmel az aszódi Petőfi-gimnázium értesítőjében. Száz évvel ezelőtt az aszódi ev. gimnázium régi kis földszintes, nádfódesen épület volt, három osztállyal; egyetlen tanárral, a 28 éves Koren Istvánnal s 59 tanulóval. Rendesen Koren tanár írta a tanévvégi búcsúbeszédet (valedictio), 1838-ban kivételesen Petrovics Sándorra bízta, ki versben készítette el. Ugyanezen értesítő szerint az aszódi Petőfi-gimnázium vezetősége Petőfinek Aszódraól száz évvel ezelőtt történt távozásának emlékére az új gimnáziumi épület előtt szobrot állít. Erre a költség már jórésztben össze is gyűlt. — *Agárdy László: Bartóky József, a mesetrő.* (A budapesti kegyesrendi gimn. értesítője, 19—28. l.) A szerző eredetileg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság egy ülésén olvasta fel. Az irodalomtörténeti adatokat teljesen mellőzve, tisztán széptani szempontból foglalkozik Bartóky meseköltészetével. A magyar fabulákról azt mondja,

hogy „a széles látókörnek, nagy emberismeretnek, művészi lélekábrázolásnak remek és tökéletes példája csaknem valamennyi“. Bartóky ismeri a világirodalom összes tanítómeséit s ezek után is tud újat, eredetit adni. Írásra indító oka a segíteni, javítani akarás. Állatokat azért szerepeltet, hogy ne sértsen. Fellépteti az állatok kevésbé szokott fajait is. Bátor, szókimondó s fennkölt erkölcsi fel fogás vezeti. Oly emberekhez hasonló, ki bort önt a pohárba s nem dicséri a maga termését. Ismeri annak értékét és biztosra veszi, hogy az ízeleők, az olvasók csakhamar rájönnek, hogy tartalma is, zamata is, ereje is van termésének, alkotásának. Főképp előadásával fiatalította meg a tanítómese öreg műfaját. Tárgyai változatosak. Anyaguk hosszabb időn át gyülemlett fel lelkében. Van élményszerű jellegük is. Látszik, hogy saját kerának gyermeke, de irányt nem akar szolgálni az általános erkölcsön kívül. Bár meséi túlnyomóan általános emberi jellegűek, az író első sorban mégis a magyar élet adottságait figyelte meg s magyar felelt akarja figyelmeztetni. Valamennyi meséjét áthatja az ember jobbulásába, haladásába vetett hite. A magyar fabulák csak a nyitányt alkotják Bartóky műveinek sorában. De bennök van későbbi alkotásainak a csírája. Mindig erkölcsi alapon álló mesélő, kinek a szórakoztatás mellett csaknem öntudatlan célja a tanítás, nevelés, javítás. *Dr. Bánkúti Dezső: A kufsteini emléktábla.* (A budapesti ev. leánygimu. értesítője.) Ismerteti a kegyeletes emléktábla történetét. A budapesti ev. leánygimnázium tanári kara és ifjúsága eredetileg gr. Teleki Blankának és Leövey Klárának, a két Kufsteinben szenvedett magyar nőnek akart emléket állítani megpróbáltatásuk színhelyén. De a terv csakhamar kiszélesedett az összes, ott szenvedett magyar szabadsághősök, főleg írók, emlékének megörökítésévé. A névsorban ott vannak Bacsányi János, Kazinczy Ferenc, Szentjóbi Szabó László, Versegly Ferenc, Czuczor Gergely, hogy csak a legkiválóbbakat említsük. Az ev. leánygimnázium tanári kara és ifjúsága a maga körében egy év alatt összegyűjtötte a szükséges pénzt, az emléktáblát Lux Elek szobrászművész tervezése szerint elkészíttette s kegyeletes ünnepély keretében leplezte le 1937. július 10-én Kufsteinben. Az emléktábla az ú. n. Császártorony falába van illesztve. Fából készített mása a budapesti ev. leánygimnázium Deák-téri iskolaépületének II. emeleti folyosóján látható. A leleplezési ünnepen a nevezett középiskola 11 tanára és 26 növendéke vett részt.

Dr. Nagy Sándor.